

Пліско Валерій Іванович —

доктор педагогічних наук, професор кафедри спеціальної та фізичної підготовки Навчально-наукового інституту підготовки кадрів оперативних служб міліції НАВСУ

Свірін Микола Олександрович —

начальник лабораторії Науково-дослідного інституту проблем боротьби зі злочинністю НАВСУ, підполковник міліції

Коцюбинська Юлія Миколаївна —

науковий співробітник Науково-дослідного інституту проблем боротьби зі злочинністю НАВСУ, старший лейтенант міліції.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ У БОРОТЬБІ З ТЕРОРИЗМОМ

У науковій статті розглянуто проблеми підвищення професійної підготовки працівників міліції до боротьби з тероризмом. Викладено короткий зміст дослідження, проведеного в Науково-дослідному інституті НАВСУ, результати якого свідчать про необхідність розробки принципово нових підходів до організації процесу спеціальної підготовки працівників, які задіюються до боротьби з терористичною злочинністю; надаються якісні характеристики, якими повинні володіти працівники спеціальних підрозділів.

In scientific article there were considered problems of improving of professional training of militia workers for the struggle against terrorism. It was expounded a maintenance and the results of a research, which

was carried out in Scientific-research institute NAIU. These results indicate of the necessity to work out new methods of approach to an organization of a special antiterroristic training. There were also produced quality characteristics for the workers of special units.

З кожним роком проблема тероризму у світі стає дедалі гострішою. Територіально це явище охоплює багато країн і розповсюдження його за часом відбувається швидко й незалежно від економічного та геополітичного становища суспільства. Однак готовність протистояти тероризмові в багатьох випадках не завжди відповідає завданням, які стоять перед правоохоронними органами, спостерігається запізнення у використанні адекватних засобів запобіжного характеру.

Слід зазначити, що за останні роки в Україні здійснено важливі кроки щодо вдосконалення правової основи боротьби з тероризмом: Верховною Радою України ратифіковано низку міжнародно-правових документів з даної проблеми, прийнято Закон України „Про боротьбу з тероризмом” та інші нормативно-правові документи.

Поряд з цим в Україні відбувається перебудова правоохоронної системи в напрямі підвищення ефективності її діяльності.

Відповідно до Закону України „Про боротьбу з тероризмом” розширилося коло завдань органів внутрішніх справ у профілактичному забезпеченні безпеки громадян, суспільства загалом. Проте вирішення цих завдань багато в чому залежить від рівня готовності працівників органів внутрішніх справ до попередження злочинів терористичної спрямованості, наявності відповідних фахівців, здатних виконувати складні завдання в екстремальних ситуаціях. Непередбачуваності дій з боку терористів, які готують або вчиняють злочин, має бути протиставлена методика надійності дій в екстремальних ситуаціях, уміння враховувати найвирогіднішу динаміку розвитку, рефлектувати, прогнозувати та моделювати розвиток ситуації.

Поширення загрози тероризму в Україні викликає потребу проведення наукових досліджень у напрямі визначення готовності органів внутрішніх справ до виконання означених завдань, кінцевою метою яких має бути підвищення ефективності діяльності системи правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю. Загалом одним з найважливіших напрямів у цьому бачиться вдосконалення системи професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ, яка має передбачати адаптацію до діяльності в екстремальних умовах, забезпечення особистої безпеки тощо. Про необхідність невідкладного розроблення та затвердження національної програми підготовки спеціальних підрозділів, задіяних у боротьбі з тероризмом було підкреслено в рішенні колегії МВС України від 16 квітня 2004 р. № 3км/2.

Розгляд даних проблем (формування у працівників міліції готовності до дій в екстремальних умовах) був одним із аспектів, які досліджувалися в межах наукового дослідження, проведеного Науководослідним інститутом НАВСУ. Метою дослідження цих проблем став пошук шляхів підвищення професійної майстерності працівників міліції

у боротьбі з терористичною злочинністю. З цією метою проводився аналіз програмних вимог професійної підготовки, діяльності працівників міліції в екстремальних умовах, визначалися професійні якості, основні теоретичні та технологічні умови підвищення рівня спеціальної підготовки працівників міліції тощо.

Аналіз існуючої системи спецпідготовки показує, що вона ґрунтується в основному на традиційних загальноосвітніх принципах побудови навчального процесу і характеризується впливом суб'єктивізму при розробці програм і контролю за їх виконанням. В умовах великого обсягу навчального матеріалу, обмеження термінів підготовки, високих вимог існуюча система навчання навряд чи уможливить оптимізацію процесу підготовки працівників, з огляду на зростаючі вимоги до професійного рівня та індивідуальних особливостей і можливостей працівників. Необхідні принципово нові підходи до організації процесу професійної підготовки.

На підставі порівняльного аналізу проведених досліджень установлено, що структура дії, яка відтворюється працівником в умовах контакту зі злочинцями, значно відрізняється від структури таких поєдинків, що відбуваються в умовах аудиторних занять. В існуючих навчальних програмах і посібниках з тактико-спеціальної підготовки виконання дій пропонується, головним чином, без моделювання ситуаційних епізодів використання зворотного зв'язку, без застосування знань щодо хитрощів та використання збиваючих впливів супротивника. Для того, щоб підвищити ефективність навчального процесу, необхідно посилити акцент в інтенсивній організації керування основними компонентами екстремальних ситуацій.

Проведене в процесі дослідження опитування працівників міліції низової та середньої ланки свідчить про їхні неглибокі знання щодо тактики виявлення та припинення терористичних виявів.

Результати досліджень дозволили первісно визначити основні напрями у формуванні готовності до дій в екстремальних умовах. Це: 1) теоретичні основи формування особистості до діяльності в екстремальних умовах. До них належить формування знань щодо форм вияву екстремізму, фундаменталізму, тероризму; мотивацій, характеру національного менталітету; основних способів та прийомів при здійсненні терористичних актів; визначення основних факторних ознак, що притаманні терористичним виявам; 2) формування вмій стосовно сприйняття ситуації, розпізнавання міри загрози, „схвачування” образу ситуації, прогнозування її наслідків, вибору та прийняття рішень; 3) формування навичок у визначенні засобів поразки, фізичному знешкодженні (ліквідації) злочинних елементів; 4) формування творчого потенціалу працівників міліції у ліквідації небезпечних виявів.

Навчання щодо вироблення навичок має передбачати різні умови середовища, адекватні тим, в яких найчастіше діє супротивник. Працівникам міліції необхідні навички випереджати дії супротивника з урахуванням сприятливих моментів, розподіляти зусилля у подоланні

перешкод, знання щодо способів протидій, вміння регулювати психологічний стан, управляти ситуаціями, ґрунтуючись на слабких сторонах правопорушника.

Головним недоліком у діях працівників є те, що вони будують свою поведінку без урахування особливостей і слабкостей супротивника. Навіть у заздалегідь передбачених ситуаціях найчастіше не беруться до уваги такі характерні риси злочинця, як психологічна нестійкість, боязкість, надмірна обережність, швидкість і точність у діях, рішучість, тактична виваженість та ін. Рухова поведінка має бути адекватною типовій характеристиці злочинця. Це дозволить більш грамотно та оперативно приймати рішення, краще орієнтуватися у виборі дій. Уміння використовувати слабкі сторони злочинця дозволяє знизити ступінь небезпеки, дає перевагу в керуванні ситуацією загалом. За даними опитування працівників, які побували в екстремальних ситуаціях (далі — ЕС), значущою якістю для позитивного розгортання подій є вміння оперативно виявляти слухні моменти.

Переважає більшість ситуацій, що виникають, супроводжується наявністю слухних моментів. До них належать: 1) час випереджуючої появи правоохоронця; 2) стійкий психомоторний стан; 3) зручне для виконання дій позиційне розташування; 4) наявність міри агресивності і психомоторний стан супротивника; 5) використання засобів-впливів, розрахованих за часом, швидкістю, додаванням зусиль.

Результати спостережень підтверджують думку багатьох фахівців про те, що використання знань в управлінні психолого-тактичними компонентами дій (несподіванка, рішучість, оптимальна дистанція, зручне позиційне розташування) здатне суттєво впливати на обмеження можливостей супротивника.

На жаль, якості, необхідні працівникові як фахівцю, сьогодні формуються переважно в одному напрямі. Під час навчання завдання в досягненні мети є нереальними, або ж занадто спрощеними. Спостерігається дефіцит знань ситуаційних рішень та непередбачуваність. Працівник міліції повинен мати навички і відрізнитися тим, що він швидше реагує, ніж супротивник, уміти приймати правильне рішення, прогнотувати дії, технічно точно й ощадливо виконувати їх тощо.

Проблемам дій працівників міліції в ЕС, формуванню у них психомоторної стійкості щодо зовнішніх впливів, навчання їх спеціальних дій в умовах таких ситуацій присвячено низку праць вітчизняних та зарубіжних авторів. У більшості джерел автори (В.В. Авдєєв, М.І. Дяченко, Г.О. Заярін, В.О. Лефтеров, О.В. Тимченко, С.П. Бабовоз, В.О. Даровских, Є.П. Приходько та інші) пропонують рекомендації загально-організаційного плану в поділі функцій при ліквідації небезпеки, що виникла. Однак, не маючи уявлення про механізм взаємозалежності між факторними ознаками, що характеризують мотиваційний процес, поведінку, стан працівника і супротивника тощо, важко визначити розвиток ЕС, передбачити її результат, а головне —

якими професійними якостями для вирішення цієї проблеми має володіти працівник.

Так, група авторів (О.Д. Олександров, Ю.М. Антонян, Р.С. Белкін, А.А. Акопов, Г.О. Заярін, В.Л. Міленін, Н.А. Мінжанов, О.Г. Сидоров та інші) стверджує, що для досягнення позитивного результату в екстремальній ситуації необхідно приділити увагу технічній майстерності ведення сутичок, посилити підготовку працівників у спортивних видах єдиноборств. Це дещо звужує уявлення про специфіку діяльності працівників міліції в умовах ЕС. Насамперед потрібно обґрунтувати характер виникнення ЕС загалом. Велику роль у цьому відіграють ознаки діяльності, що створюють перевагу однієї зі сторін ще на початку виникнення ЕС та її розвитку.

На жаль, більшість авторів не надають значення оцінці впливу дій супротивника на процес розвитку ЕС.

Аналіз дій працівників у ЕС показує, що позиційне розташування та співвідносність кількості учасників події є початковими складовими у вивченні розвитку таких ситуацій.

Слід зазначити, що в багатьох ситуаціях, які виникають раптово, неправильно продумане розташування працівника стосовно передбачуваних дій спричиняло підвищення міри агресивності супротивника. Аналіз матеріалів показав певний взаємозв'язок позиційного розміщення між протиборчими сторонами й активністю протидії супротивника на момент виникнення ЕС.

Не має суттєвого значення для вирішення проблем ЕС кількісне співвідношення працівників міліції і правопорушників. У випадках, коли кількість правоохоронців значно перевищувала число злочинців, це викликало неузгодженість і хаотичність у діях правоохоронців. При виконанні швидкісних дій втрачається „візуальний огляд” усієї ситуації.

Важливе значення має відповідна підготовка працівників до дій у темний час доби або за умов відсутності освітлення. Нерідко невпевненість і навіть розгубленість настають, коли правоохоронці діють в умовах темряви. Слабка орієнтованість у незвичайних умовах супроводжується втратою швидкості реакції, точності рухів і, передусім, негативно впливає на прийняття правильного рішення у виборі дій.

У ряді ситуацій працівники діють надміру прямолінійно і самовпевнено. Водночас дещо знижується пильність і увага. Надалі, коли ситуація знезацька набуває небезпечного характеру, вони не в змозі реагувати вчасно на виниклу небезпеку.

При побудові тактичних дій правоохоронці нерідко не беруть до уваги умови навколишнього оточення та ситуацію, що склалася. Це має місце, коли з метою доказу злочинного діяння затримують правопорушника (ситуації із заручниками чи загрозою життю або здоров'ю осіб). Як у правопорушників, так і в правоохоронців складається стереотип у тактиці поведінки. Як правило, злочинці висувають свої вимоги (умови) припинення злочинних дій. Працівники, виконавши їхні умови, відразу проводять операцію по захопленню правопорушників.

Такі дії є не завжди виправданими, тому що злочинці нерідко готові до такого розвитку подій, що може призвести до загострення ситуації. Побудова тактики має бути неординарною. Насамперед, важливо вміло вийти з критичної ситуації, створити для правопорушників умови, за яких вони розкриють себе, але при цьому продовжувати контроль за діями злочинців і віднайти слушний момент для їх захоплення. Це мають супроводжувати такі чинники: безпека дій для оточуючих і працівників міліції; несподіванка; швидкість, що дозволяє випередити супротивника; зручні умови обстановки для захоплення; відсутність пильності з боку супротивника. Сукупне використання зазначених чинників призведе до психологічної деградації злочинця, усвідомлення ним безвихідного становища. Тут важливим вважається досягнення враження, що виконана затримка не пов'язана з умовами попередньої ситуації, а склалася нова ситуація (з наявністю сприятливих чинників), де злочинцеві інкримінується провина не за загрозу оточенню (заручникам), а за загальні протиправні дії.

Вміння й навички до дій в ЕС мають формуватися в умовах психолого-регламентного режиму, де під час сприйняття небезпеки (ситуації) стан психологічного напруження підвищений. Мета навчання у тому, щоб знизити міру напруженості, адаптувати того, хто навчається до миттєвого сприйняття небезпеки.

Аналіз ЕС з негативним результатом дозволив виявити „прогалини” у підготовці працівників міліції і надає можливість виокремити основні якісні умови для позитивного вирішення проблем у критичних ситуаціях. Працівники не досить уміло оперують руховим процесом при зближенні чи переслідуванні злочинця, не порівнюють швидкість власних рухів, що спричиняє зайву інерцію тіла або запізнення захисних заходів, а це не сприяє ефективному маневруванню. Однак безперечним є те, що швидкість істотно допомагає випереджати супротивника. На відміну від пересувань „наосліп”, дії, що випереджають, варто будувати з урахуванням слухних моментів. Хаотичність у рухах працівників розглядається як неправильно організоване кутове переміщення щодо супротивника. Процес підготовки недостатньо спрямований на вироблення знань щодо прогнозування, передбачення тощо. Так, у період подолання перешкод працівниками не прогнозуються дії супротивника. Ефективність дій розглядається в умінні керувати станом, основними функціями організму. Слабкий розподіл власних м'язових зусиль призводить до того, що на момент безпосередньої сутички в них відсутні „вибухові дії”, необхідні для перемоги.

Психологічний стан злочинця є однією з характерних ознак ЕС. Кожна зустріч із працівником зовні і внутрішньо залишає свій відбиток на його стані. Поведінка змінюється по-різному. Приблизно у 60 % ситуацій злочинець перебуває у стані загальної напруженості. Несподівана поява працівника міліції змушує його вживати заходів для виходу зі становища, що створилося і належить до природної захисної реакції. Водночас захисна реакція супроводжується різним ступенем

агресивності. Так, у 50 % проаналізованих випадків правопорушник здавався до спроби нападу, потім тікав; у 30 % ситуацій — навпаки; в інших випадках правопорушник залишався на місці.

Перебуваючи у стані напруженості, злочинець діє більш прямо-лінійно. Однак у такому стані він у своїх діях припускається меншої кількості помилок, ніж у період схвильованості. Стан напруженості супроводжується більш рішучими діями. Схвильований стан відрізняється здебільшого наявністю невпевненості. Аналогічний стан правопорушника спостерігається в 30 % екстремальних ситуацій. Як правило, його рухи скуті, нерішучі. Час пасивності в діях коливається від 10 до 30 секунд. Найчастіше це досягається за рахунок умілих продуманих дій працівників. Слід зазначити, що швидкі, рішучі і раптові дії призводять правопорушника до стану невпевненості. Вплив за часом може мати ефект приблизно 10—15 секунд. Розраховуючи на малоактивну зустрічну протидію, цей період часу можна оцінювати як слушний момент для припинення протиправного діяння.

Затримка злочинців протягом 5—7 хвилин після вчиненого злочину приголомшливо діє на них. Тим паче, коли злочинець за цей час устиг переміститися досить далеко від місця злочину.

Виконання дій по зближенню із супротивником з метою обеззброювання відбуваються в умовах оптимальної дистанції і короткого за часом маневрування. Ці дії звичайно настільки швидкоплинні, що мимоволі автоматично змушують злочинця виводити руку у вихідне положення для стрільби. Високий результат у стрільбі з пістолета досягається лише при цілком випростаній руці. Стрільба навскидку і від пояса застосовується в тих випадках, коли цього вимагає коротка відстань або брак часу, щоб підняти руку для ретельного прицілювання. У реальності спосіб ведення вогню відрізняється від стандартних положень. Конкретні знання щодо характеру ведення стрільби, способів зближення зі злочинцем, захоплення зброї дозволять зменшити ризик і проводити обеззброювання з більш ефективним вибором прийомів та з урахуванням напрямку кута вилучення зброї.

На наш погляд, процес формування спеціаліста має відповідати трьом основним принципам: 1) наявності психомоторної стійкості до зовнішніх впливів на основі виявлених закономірностей взаємозв'язків, взаємного впливу, достовірності факторних ознак ЕС, що підвищують стан працівника до оптимального, розбудови моделей дій щодо засобу нападу, умов середовища, динаміки та наслідку ЕС; 2) наявності здібностей та вмінь схоплювати образ ЕС на основі виявлених закономірностей та взаємозв'язків дій правоохоронців та супротивників; 3) наявності якісних рис працівника, спрямованих на позитивний результат дій у ЕС.

Необхідні вміння сприйняття та швидкого реагування на небезпеку, що, у свою чергу, формує правильне прийняття рішення до дій. Для вирішення конкретних функціональних завдань відповідної моделі професіонала необхідні вміння вибору дій щодо випередження су-

тивника, переходу до стану оптимальної зосередженості, рішучості; визначення міри небезпеки, виконання захисних дій та дій у відповідь; регулювання функціонального стану, м'язового напруження під час переміщення та поєдинку.

Для того, щоб правильно орієнтуватися в ЕС, потрібні свідомі дії і цілісний образ події, що відбувається. Образ-бачення всіх елементів ситуації, що триває, включає: загальне розміщення навколишніх предметів, об'єктів, дії підозрюваних суб'єктів, зовнішній стан, швидкість і сприятність, наявність зброї, вплив збиваючих прямих і побічних впливів.

При проектуванні образу ситуації необхідно звертатися, насамперед, до теорії функціональних і експертних систем, систем математичного моделювання, які забезпечують наукову структурну організацію внутрішніх і зовнішніх впливів факторних ознак. Опитування працівників показало, що при несподіваних зіткненнях із супротивником контролювання ходу розвитку ситуації і прогнозування дій виконати складно. Перебіг події відбувається швидко з постійно мінливими ознаками на тлі підвищеної психологічної напруженості. У 50 % ситуацій працівники не володіли обстановкою; у 30 % — змогли образно уявити всю операцію. Однак позитивний результат не завжди мав місце. „Схоплюючи образ”, працівники втрачали оперативність у вживанні відповідних заходів. Лише у 20 % таких ситуацій працівники міліції змогли контролювати перебіг події частково.

Дослідження свідчать про необхідність розширення тематичних планів щодо систематизованого вивчення курсантами, слухачами та працівниками механізмів здійснення терористичних актів. Слід посилити інформаційне забезпечення щодо діяльності терористів, розглянути факторні ознаки терористичних актів, дослідити систему хитрощів та протиставити систему власних дій.

Доцільно включати в методику навчання складання образу різних ситуацій. Багаторазове докладне вивчення різних за класифікацією ЕС сприяє розвитку у працівників швидкості мислення, орієнтованості, оперативності у прийнятті рішень. Використовуваний на практиці метод аналізу ситуації значно підвищує ефективність навчання правоохоронців, уможливорює побачити дану подію немовби з боку, але зі своєю власною думкою, аналізом. Полягає він у наступному: 1) ті, кого навчають, складають спеціальні анкети з докладним і послідовним викладом питань про екстремальну ситуацію, в якій вони побували або про яку вони знають; 2) відповідають на запитання в анкетах, складених викладачем (інструктором); 3) викладач дає вступні зведення про екстремальні ситуації. Необхідно докладно викласти їх. В усіх варіантах зміст ЕС має відбивати основні параметри дій, поведінкові та динамічні характеристики.

Застосування методу накопичення теоретичного досвіду дозволяє ставити перед тими, хто навчається, завдання знайти модульні значення при реконструкції ситуації у повному обсязі, включаючи просторово-часові характеристики дій, компоненти психологічного

стану, тактико-підготовчі компоненти процесу мислення, рухової поведінки. На цьому етапі ефективність методики навчання досягається за рахунок підвищення якісних показників виконання завдань при проведенні навчання в аудиторних умовах. Критеріями ефективності мають бути: час виконання, подібність модельних настанов, показники коефіцієнту детермінації, ступені варіантності. Кожен етап навчання має включати систему контролю та перевірки знань: 1) порівняння отриманих показників з модульними; 2) терміновий контроль; 3) аналіз; 4) визначення ступеня вподобань основних характеристик змодельованих та реальних ситуацій; 5) з'ясування механізму організації спеціальних якостей та їх особливостей у педагогічному процесі.

Розвиток творчих здібностей працівника є одним з найважливіших завдань. На заняттях з тактики, спеціальної і фізичної підготовки процес навчання необхідно насичувати різними умовами, що ускладнюються, ставити такі завдання, вирішення яких можливо лише за допомогою творчого підходу. Систему навчання варто організовувати за принципом „від навички до творчості”, так само як будувати тактику поведінки зі злочинцем у поєднанні з різними прийомами впливу. Природно, що з плином часу у працівників виробляється міцна навичка до окремих дій, але тільки в даних умовах. Потім перед тими, кого навчають, ставиться завдання виконати дію (вплив) з такою ж ефективністю, але іншим способом (нестандартним) і в значно коротший термін. Процес розвитку творчих здібностей можна провадити в іншому порядку: під час проведення спеціальних ігор (навчань) створювати найбільшу кількість непередбачених ситуацій і дій. Виконувати це доцільно в умовах звичної обстановки, коли всі варіанти вже апробовані і все уже відомо та знайомо. Тому перед одними ставиться мета створити незнайомий епізод даної ситуації, перед іншими - виконати тактичний прийом чи дії новим ефективним способом. Час на такі завдання обмежувати.

Система знань має бути спрямована на розвиток професійної поведінки працівника у випадку виникнення непередбаченої ситуації. Насамперед працівник міліції повинен мати достовірне уявлення щодо свого рівня підготовленості. Мати здатність долати протидії в реальних умовах. Підготовлений правоохоронець спроможний оцінити рівень підготовленості злочинця. Потрапляючи в ЕС, працівник міліції насамперед оцінює свої можливості щодо міри загрози або виниклої небезпеки. Слід зважати на те, що несподіване зіткнення з працівником правоохоронних органів такою ж мірою впливає на стан правопорушника. І в перші секунди він розгублений, схвильований. Потрібно розвивати цей стан. Цьому сприяє впевнений зовнішній вигляд, вимогливість, рішучість у діях (помірно). У протилежному випадку супротивник після миттєвої розгубленості переходить до рішучого стану. Перед ним два варіанти: провести напад чи спробувати сховатися. Працівник, зважаючи на ці зміни, має бути готовий до захисних дій. Агресивність правопорушника оцінюється за емоціями та зовнішніми озна-

ками. Щоб вчасно вжити захисних заходів чи діяти з випередженням, потрібно постійно контролювати поведінку супротивника. У моменти несподіваного нападу доцільно реагувати відходом з лінії атаки за допомогою переміщення (убік, назад тощо). Така дія буде ефективною, якщо заздалегідь (перед нападаючим рухом) зафіксувати наявність у супротивника засобу для нападу, а також спосіб захоплення зброї. З жестів, підготовчих рухів можна прогнозувати наміри супротивника. Враховуючи, що в умовах темряви працівники часто діють нерішуче, їхню підготовку, моделювання ситуацій, відпрацьовування прийомів доцільно провадити саме в таких умовах.

Таким чином, результати проведеного аналізу дій працівників міліції в ЕС, дозволяють дійти висновку, що формування таких якісних ознак, як оперативне прийняття рішення, вибір дій, способів рухів, орієнтованість в обстановці, прогнозування дій супротивника в різноманітних ситуаціях, надало б працівникам можливість здобути перевагу над супротивником ще на початку розвитку ЕС. Крім того, розвиток зосередженості, сприйняття образу ЕС, рухів, творчих здібностей, уваги, чутливості, вольових якостей дає перевагу в період динамічного розвитку в різноманітних ЕС.

При підготовці працівників міліції доцільно враховувати всі компоненти діяльності — і фізичні, і такі, що передують їм. Впровадження у навчальний процес системи структурних компонентів, яка має інформативне значення, уможливорює формування знань стосовно основних психомоторних можливостей супротивника, середовище та умови, вид злочину, міру загрози, кількісний склад учасників подій, перешкоди, завади, психологічний стан обох сторін, дистанції, засоби нападу, період доби, напрямку руху, позиційне розташування, візуальне випередження (зорова фіксація).

Систематизація компонентів фізичних впливів у загальній структурі ЕС дозволяє збагатити навчальний процес надбанням знань щодо тактики дій в таких ситуаціях, хитрощів, часу, коли настає небезпечний момент, результатів ситуації, а також спрямувати цей процес на формування вмінь стосовно визначення способу нападу, моделювання варіантів дій, контролю оточуючого середовища в момент безпосередньої небезпеки, захисних та випереджаючих дій.

Результати проведеного дослідження дозволяють дійти висновку про те, що якість припинення злочинів, у тому числі злочинів терористичної спрямованості, залежить від готовності працівників до дій в ЕС, яка детермінується обсягом професійних умінь і рівнем сформованості інструментальних і ситуаційних чинників.

Результати дослідження можуть бути використані при вдосконаленні навчальних програм з тактико-спеціальної підготовки у центрах професійної підготовки працівників міліції, у вищих навчальних закладах МВС, індивідуальній підготовці працівників органів внутрішніх справ, групової підготовки бійців підрозділів спеціального призначення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Авдеев В.В.* Психологические основы повышения эффективности деятельности работников органов внутренних дел в экстремальных ситуациях: Учеб. пособ. — М., 1988. — 46 с.
2. *Адаптація випускників вищих навчальних закладів МВС України до службової діяльності: Психолого-педагогічні рекомендації / В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко, І.Г. Кириченко, Я.Ю. Кондратьєв, Г.О. Юхновець.* — К., 2001. — 46 с.
3. *Бабовоз С.П., Даровских В.А.* и др. Специальная тактика по пресечению массовых беспорядков и задержанию вооруженных преступников. — Минск, 1990. — 59 с.
4. *Бандурка О.М.* Основы управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення. — Х.: Основа, 1996. — 397 с.
5. *Веревкин Н.А., Рахальский Д.Е.* Пулевая стрельба: Учеб. пособие для тренеров. — М.: ФиС, 1964. — 248 с.
6. *Деятельность подразделений органов внутренних дел по предупреждению и раскрытию тяжких преступлений против личности: Сб. науч. тр.* — Караганда, 1984. — 122 с.
7. *Дьяченко М.И. и др.* Готовность к деятельности в напряженных ситуациях: Психологический аспект / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович, В.А. Пономаренко. — Минск: Изд-во „Университетское“, 1985. — 206 с.
8. *Забезпечення особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ при виконанні службових обов'язків: Наук.-практ. реком. / Під ред. М.І. Ануфрієва, Я.Ю. Кондратьєва.* — К., 1999. — 71 с.
9. *Заярін Г.О. та інш.* Психофізична підготовка курсантів навчальних закладів МВС: Навч. посіб / Г.О. Заярін, О.М. Несін, Г.Б. Мельников. — Донецьк: Донецький ін-т внутрішніх справ МВС України, 2002. — 240 с.
10. *Лифтеров В.О., Тимченко О.В.* Психологічні детермінанти загибелі та поранень працівників органів внутрішніх справ: Монографія. — М., 1966.
11. *Плиско В.И.* Защитные действия при нападении преступника, вооруженного ножом: Учеб.-метод. пособие. — К.: РИО МВД УССР, 1988. — 61 с.
12. *Плиско В.И.* Преследование противника на коротких и длинных дистанциях: Практич. реком. — К.: РИО ИПК ОИИ Укр. акад. внутр. дел, 1993. — 12 с.
13. *Попов Л.Л., Сергеев А.И.* Основание и порядок задержания правонарушителей: Учеб. пособие. — М.: Изд-во Мин-ва охраны общ. порядка СССР, 1968.
14. *Приходько Е.П., Побрызгаев П.П.* Механизм формирования поведения оперативных сотрудников в условиях риска // Проблемы оперативно-розыскной психологии: Межвуз. сб. науч. тр. — К.: МВД СССР, 1991. — 154 с.
15. *Сорока А.В.* Умови формування вольових якостей курсантів вищих навчальних закладів: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06 / Ін-т внутр. справ. — Х., 1997. — 18 с.